

1600 éves az örmény ábécé

Mastoc élete

Meszrop Mastoc Taron tartomány Hacekac nevű falujában született Kr. u. 362 körül. Apjáról annyit tudunk, hogy egy *Vardan* nevű kismemes volt. A fiú elsajátította a korabeli műveltséget, s megtanult görögül, szírül és perzsául is. Kiemelkedő képességei miatt kerülhetett a helyi iskolából a királyság központjába, Vagharsabatba. Itt szintén kitűnt társai közül, hiszen 389-ben már *Aravani* fővezér mellett látott el írnoki teendőket hivatásos katonaként. A kereszténység azonban mélyebben érintette meg, mint a tömegesen keresztelkedőket. Harminckét évesen úgy döntött, lemond a világi karrieréről, szerzetes lesz, és a kereszténység terjesztését segíti. „...Vágy ébredt benne a szerzetesi rend iránt... felöltötte a szerzetesi élet csuháját, s mindenek között kiváló és kiemelkedő példát mutatott. Tartózkodott minden világi örömtől és földhöz kötött foglalatosságtól. Ott élt a pusztaban, vagy barlangi elvonultságban, tanújelét adva erényességének és szigorú önmegtartóztatásának” – írja róla Lazar *Parpeci*.

Meszrop Mastoc először Nahicsevánban térített, majd miután fülébe jutott, hogy Goghtan tartományban – a mai Zangezur területén – még mindig nagy a vallási sötétség, a nehezebb terepre kérte magát. Térítő körútja során fogalmazódott meg benne az örmény írásbeliség, az örmény ábécé megteremtésének szükségessége, ezért tért vissza a fővárosba.

Vagharsabatban Szahak *Partev* volt a katolikosz, s örömmel üdvözölte a kezdeményezést. Azonnal egyházi zsinatot hívott össze, ahol egy *Ábel* nevű szerpap jelentette, hogy *Daniel* szír püspöknek vannak örmény írásjelei. Ábel pap *Vahrics* nemes úr kíséretében elhozta ezeket az írásjeleket, de a Daniel-féle ábécé nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A katolikosz ezek után *Vramsapuh* királyhoz fordult, aki a kezdeményezést anyagilag is támogatta. Mastoc így jutott el a tanítványaival Edesszába, illetve Amidába, és az ott megismert görög és szír írásjelek, valamint a Daniel-féle jegyek segítségével Kr. u. 405-ben megalkotta a máig változatlanul használatos örmény ábécét. A betűk segítségével leírta az első mondatot örményül, amelyet a Példabeszédek könyvéből vett: „Megismerni a bölcsességet és az intelmet, felfogni az értelemnek beszédét.”

Ezek után Meszrop Mastoc visszatért a király városába. A krónikás tanúsága szerint az örmény politikai és egyházi elit, sőt, az egész nép megérezte az ábécé megteremtésének korszakos jelentőségét: „Amikor az emlékeztünkre méltó Mastoc közeledett a székvárosához, erről hírnökök értesítették a királyt és a szent püspököt (*Szahakot*). Az összes nemesi bandérium, a főurak tömege kivonult a városból és a Rah folyó partján fogadták a boldogságost. Miután bensőségesen üdvözölték egymást, ujjongó kiáltásokkal, egyházi énekekkel és a magasságos Úr áldását kérve tértek

vissza a városba, ahol napokat töltöttek ünnepi ujjongásban” – jegyezte fel *Korjun*.

A mastoci zsenialitás nemcsak a betűket teremtette meg, hanem a betűkből saját számrendszert is alkotott (az ábécé betűi az örményben egyben számokat is jelentenek). Ezt követően kijelölte azokat a feladatokat, amelyek századokra meghatározták az örmény irodalom vallásos jellegét, műfajait és tematikáját. Maga járt elől jó példával, amikor lefordította a Szentírást. Nyomában hatalmas fordítói és krónikaírói mozgalom indult meg az V. században.

Mastoc iskolaszervezői tevékenysége is jelentős. Három nagy iskolaalapító körutat tett Kelet-Örményországban, s egyet a nyugati, a görög fennhatóság alatt lévő területen.

Költőként az egyházi himnuszéneklésben megteremtette az örmény metrumot. Mintegy 130 általa írt *sarakan* (zsoltár, himnusz) maradt az utókorra, a leghíresebb az „Ankanim aradzi ko...” (Leborulok előtted, Uram) kezdetű, szinte minden sarakangyűjteményben megtalálható.

Mastoc személyét általános tisztelet övezte élete során. Tanítványok nemzedékét nevelte fel, így biztos lehetett benne, hogy munkájának lesz folytatása és lesz folytatója. Amikor 440-ben Vagharsabatban meghalt, Vahan *Amatuni* kormányzó és Hmajak *Mamikonjan* fővezér kezdeményezésére az Amatuni-birtokon temették el. Amatuni – látva a perzsa hadsereg garázdálkodását, az örmény királysírok meggyalázását – úgy határozott, hogy Osakanba viteti a holttestet, s a sír fölé templomot emeltetett. *Hovszep* katolikosz pedig megbízta *Korjunt*, Meszrop Mastoc talán legfiatalabb, de legkedvesebb tanítványát, hogy a mester életének krónikáját („Vark Mastoci” címmel) megírja.

A több ezer éves örmény történelemből mindössze néhány meghatározó, az örmény nép sorsát döntően befolyásoló tényezőt tart számon az örmény művelődéstörténet. A kereszténység államvallássá tétele után az örmény írásbeliség megalkotása volt ilyen sorsfordító esemény. Azok a történelmi személyek, akik elhatározó irányt szabtak az örmény történelem későbbi alakulásának – II. Trdat király, Világosító Szent Gergely, és Meszrop Mastoc szerzetes, az ör-

mény ábécé megalkotója – maguk sem tudták, hogy tevékenységük eredménye az örmény nép fizikai és kulturális fennmaradását fogja elősegíteni.

A legújabb kutatások feltételeznek ugyan örmény írásbeliséget – nehéz is elképzelni, hogy egy nyelv majd ezer éven át fennmaradjon, s fejlődjön csupán beszélt formában –, de ez az írásbeliség az örmény királyi udvarban, a hivatalokban és az adminisztratív központokban nem volt általánosan alkalmazott. A Kr. e. V. századtól az arameus és pehlevi (óperzsa), valamint a görög nyelvet használták a hivatalos kommunikációban. A görög a hellenizmus századiban (a Kr. e. III. századtól) vált általánossá. A művelt körök és az udvar írásos és beszélt nyelve lett, az arameus viszont visszaszorult, s a kancellária írásos nyelvévé vált. (Olyan hivatalos holt nyelv volt, mint Magyarországon a XVII-XVIII. században a latin.)

Örményországban viszonylag korán, a Kr. u. III. századra kialakultak a feudális viszonyok, talán azért is, mert nem volt általánosan elterjedt a klasszikus ókori rabszolgaság. A feudális Armenia a Kr. u. első századokban ügyes diplomáciával lavírozott a nyugati Római és keleti Párthus Birodalom terjeszkedésének ütköző zónájában. Kr. u. 226-ban azonban sorsöntő fordulat következett be a térségben: Parthiában a Szaszan törzsből származó Artasir Papakan perzsa főnemes magához ragadta a hatalmat. Az agresszíven terjeszkedő Szaszanida Perzsia így az ürügyet is megtalálta az invázióhoz: a párthus főnemesi menekültek kiadatását követelte az örményektől, amelynek Örményország nem tett eleget. Ezzel indult meg az a véres és hosszú küzdelem, amely a VI. századig meghatározta a két szomszédos ország viszonyát. A háborúskodás okához később még egy igen fontos tényező járult: 301-től Armenia keresztény országnak számított, tehát nemcsak politikailag, ideológiailag is összeütközésbe került az Achaimenida-birodalom hajdani határáig terjeszkedni igyekvő Perzsiával.

Örményországot a kereszténység eszméi Szíria-Kappadókia és Görögföld felől érték el. A korai örmény kereszténységben ez a két hatás érvényesült. A szertartások nyelve keleten a szír, nyugaton a görög volt. Bár számos kisgyülekezet alakult az ország területén, az átkeresztelkedés, a vallásváltás nagy munkája mégsem volt könnyű. A pogány papság egy része ellenállt, másrészt az idegen nyelven hangzó szövegek nem érinthették meg mélyen az egy-

szerű nép lelkét. Ekkor, a század kilencvenes éveinek legvégén jelent meg Mastoc az ábécé megteremtésének sürgős voltát jelezve, s belekezdve az örmény írásmód megalkotásába.

Mastoc ifjúsága egy történelmileg tragikus időszakra esett. Huszonöt éves volt, amikor – számos vesztes csata után – a keresztény Bizánc és a Szaszanida Perzsia felosztották egymás között Örményország területét. A keleti nagyobb területű részen még létezett a királyság intézménye, de a perzsa befolyás egyre erősebb volt. Kötelező lett a perzsa írásbeliség s a beszélt nyelvben is vérszesen szaporodtak a perzsa jövevényszavak. A nyugati részen még király sem volt, a hivatalos nyelvként ott a görög járta. A papok nagy része görög, vagy szír volt, az iskolákban is ezeken a nyelveken folyik az oktatás. Az örmény nemzetet a teljes, kulturális, vallási és etnikai beolvasztás fenyegette.

Meszrop Mastoc, aki a legfelsőbb udvari körökben is ott-honosan mozgott, érzékelte a királyság intézményének hanyatlását s a fenyegető asszimiláció közeledtét. Ajánlata ezért egy teljes kulturális program volt, mely nemcsak az ábécé, de az örmény írásbeliség, az örmény irodalom megteremtését is célozta. Tudatosan akarta megvédeni ily módon az örménységet az asszimilációtól, a politikailag kettészakadt országban is igyekeztén megtartani a lelki-kulturális egységet.

Hagyatéka, az örmény ábécé minden örmény szellemi öröksége. Így volt ez az elmúlt századok során is, amikor az idegen elnyomás alatt élő örmények egyes területeken elefelejtették a nyelvüket, de az örmény betű szentség volt a számukra, azt nem felejtették el. Így őrződtek meg örmények írta *kipcsák*, vagy a török nyelvű írásként az örmény ábécé betűivel. A gyermektelen főúri párok kódexeket rendeltek meg, hogy nevük legalább szellemi „gyermekük” után fennmaradjon. A könyv szentség volt, minden kincsnél drágább, a nemzeti összetartozás materializálódott formája. A nagy megszárlás idején 1915-ben két menekülő örmény asszony nem saját vagyonát, ingóságát menekítette, hanem a 28 kg súlyú musi Homiliáriumot (szertartáskönyvet). Kettészakítva, mint a legdrágább kincset vitték a hátukon Musból Ecsmiadzin felé. A csodával határos módon menekült meg a könyv, s került a jereváni Matenadaranba, az ősi kéziratok házába, amely a világ egyik leggazdagabb kéziratgyűjteménye. (1982-es adat szerint 16 089 ősi kéziratot, kódexet őriz.)

Örményország történetében a kereszténység felvétele sorsfordító tényező volt: minőségi változást hozott az addigi gondolkodás, életmód, anyagi és szellemi kultúra területén. Az örmény királyság intézménye s az önálló állami lét megszűnte után az önálló örmény egyház átvette az állam bizonyos szervező, közösség-összetartó szerepét, így lett záloga az örmény nép fizikai szellemi megmaradásának. Az örmény nemzeti írásbeliség megteremtése történelmi szempontból hasonlóan döntő jelentőségű volt: a politikai széttagoaltságban, sőt, szétszóratásban élő nép számára a lelki-kulturális egység záloga, a nemzeti lét és kultúra folytonosságának nemcsak bizonyítéka, de feltétele is lett.

-armenophil-

